

*I. Завдання та основні засади (принципи)
господарського судочинства.
Зарубіжний досвід реформування системи
господарських судів*

Валентин Щербина

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
в. о. завідувача кафедри господарського права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
vsshcherbina@ukr.net

Вікторія Резнікова

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри господарського права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0149-0710>
Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/O-4799-2018>
reznikova.vv78@gmail.com

УДК 346.91

**ОСНОВНІ ЗАСАДИ (ПРИНЦИПИ)
ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ**

АНОТАЦІЯ. У статті, на основі положень Конституції України та нової редакції Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), розкривається зміст основних засад (принципів) господарського судочинства України як загальних керівних положень, що визначають характер діяльності суду щодо здійснення судочинства в господарських відносинах.

Зазначається, що оновлений ГПК України розширив коло основних засад господарського судочинства, зокрема завдяки таким принципам, як верховенство права, диспозитивність, пропорційність, розумність строків розгляду справи судом, неприпустимість зловживання процесуальними правами, відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення; цілком справедливо принципи судоустрою (здійснення правосуддя виключно судом, незалежність суддів, право на справедливий і поважний суд, мова судочинства і діловодства в судах

© Валентин Щербина, Вікторія Резнікова, 2018

тощо) ні Конституцією України, ні ГПК України не віднесені до принципів господарського судочинства. Водночас розтлумачується алогічність розміщення статей, у яких розкривається зміст зазначених принципів.

У статті детально розкривається кожен із новітніх принципів господарського судочинства. Аналізується та висвітлюється досвід Європейського суду з прав людини щодо розуміння змісту зазначених принципів.

Автори доходять висновків, що загалом закріплені в ГПК України принципи господарського судочинства відповідають основним конституційним засадам судочинства, хоча норми щодо них і потребують подальшого удосконалення як шляхом узгодження їхнього найменування з найменуваннями, вжитими в Конституції України, так і шляхом більш повного розкриття їхнього змісту.

Зокрема, звертається увага на ті проблеми у законодавчому закріпленні основних засад господарського судочинства, які не були вирішені в оновленому ГПК України (зокрема, не розкрито змісту принципу верховенства права, не поширено дію принципу рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом на фізичних осіб – підприємців, не визнано самостійним принципом рівність сторін, звужено зміст принципу обов'язковості судового рішення тощо).

Конституційні засади судочинства доповнені в ГПК України міжгалузевими принципами судочинства. Водночас певна уніфікація принципів судочинства привела до того, що оновлений ГПК України не містить галузевих принципів, які були б притаманними лише господарському судочинству і відображали його особливості.

Крім того, вважають автори, в законодавстві доцільно більш чітко розмежувати принципи судоустрою і принципи процесуальної діяльності судів.

Ключові слова: принципи господарського судочинства; принципи судоустрою; основні засади господарського судочинства; зміст принципів господарського судочинства.

Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленою Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015¹, одним із напрямів реформування визначено підвищення ефективності правосуддя та оптимізацію повноважень судів різних юрисдикцій. Реалізації цього напрямку покликане сприяти, зокрема, реформування процесуального законодавства, що знайшло своє втілення як у внесенні змін до Конституції України (щодо правосуддя), так і у прийнятті Закону України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII “Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів”², яким зазначені кодекси були викладені в новій редакції.

¹ Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 17.05.2018).

² Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2147-19/paran6#n6> (дата звернення: 17.05.2018).

Не торкаючись тут такого аспекту, як хід обговорення та голосування зазначеного законопроекту, які, на нашу думку, мали переважно політичний характер, зупинимось на змісті глави 1 розділу I Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України)³, зазначивши при цьому, що ще до прийняття Верховною Радою України зазначеного вище закону, проект нової редакції ГПК України, незважаючи на загалом позитивну оцінку з боку фахівців, викликав чимало справедливих, на наше переконання, критичних зауважень, частина яких так і не була врахована в остаточній редакції Кодексу.

Зокрема, це стосується принципів господарського судочинства – основних засад, загальних керівних положень, що визначають характер діяльності суду щодо здійснення судочинства в господарських відносинах.

ГПК України (як і інші процесуальні кодекси в новій редакції) розширив коло основних засад (принципів) господарського судочинства, зокрема, завдяки таким принципам, як верховенство права, диспозитивність, пропорційність, розумність строків розгляду справи судом, неприпустимість зловживання процесуальними правами, відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення.

При цьому цілком справедливо принципи судоустрою (здійснення правосуддя виключно судом, незалежність суддів, право на справедливий і поважний суд, мова судочинства і діловодства в судах тощо) ні Конституцією України, ні ГПК України не віднесені до принципів господарського судочинства.

Водночас, якщо вести мову про принципи господарського судочинства, то передусім викликає зауваження алогічність розміщення статей, у яких розкривається зміст зазначених принципів.

По-перше, ці статті (зокрема, статті 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 43 ГПК України) доцільно було б розмістити відразу після ст. 2 ГПК України, яка містить перелік принципів, бо інакше незрозуміло, чому статті щодо права на звернення до суду, способів захисту, мови судочинства, форм господарського судочинства, правничої допомоги тощо розміщені поміж статтями, що стосуються принципів.

По-друге, зазначені статті доцільно було б розмістити саме в тому порядку, в якому перераховуються принципи господарського судочинства в ч. 3 ст. 2 ГПК України. Це додало б логічності і стрункості розміщенню нормативних приписів.

³ Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 15.05.2018).

Крім того, порівняльний аналіз норм Конституції України⁴, Закону України “Про судоустрій і статус суддів”⁵ та положень ГПК України свідчить про окремі неузгодженості в найменуванні принципів (навіть у межах тексту ГПК України). До цього додамо, що і змістовне наповнення статей стосовно деяких принципів потребує удосконалення.

Так, зміст конституційного принципу верховенства права не розкрито ні в ст. 8 Конституції України, ні в ст. 11 ГПК України.

Конституційний Суд України у рішенні у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м’якого покарання) від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 зазначив:

Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим його культурним рівнем. Всі ці елементи права об’єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України⁶.

Складовими принципу верховенства права у розумінні Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є: визнання першочерговості, пріоритетності прав людини в державі, їх домінування у відносинах за участі усіх органів державної влади; правова справедливість; межі будь-якого правового розсуду та порядок його здійснення мають бути з достатньою ясністю визначені законом; існування соціальної довіри до судів як гарантів здійснення справедливого правосуддя; можливість доступу до суду та підпорядкованість судовому рішення усіх органів державної влади; беззаперечність виконання рішення суду будь-якими органами державної влади та їх посадовими особами; допустимість скасування рішення суду, яке не набрало законної сили, судом вищої інстан-

⁴ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96 ВР. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 17.05.2018).

⁵ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 17.05.2018).

⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м’якого покарання) від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (дата звернення: 17.05.2018).

ції; неухильність, неоспорюваність, остаточність судового рішення, яке набрало законної сили; невтручання законодавчої влади у здійснення правосуддя; секулярність (світський характер) держави тощо.

ЄСПЛ серед головних концептуальних ідей, які наповнюють відповідним змістом принцип верховенства права, виділяє ідею захисту основоположних цінностей демократичного суспільства. Втручання держави у здійснення прав і свобод особою з'ясовується ЄСПЛ з точки зору забезпечення дії таких складових, як: “згідно із законом”, “необхідність у демократичному суспільстві” та “наявність правомірної мети”. Так, принцип верховенства права використовується ЄСПЛ для аналізу та забезпечення дії конструкції “згідно із законом” (*in accordance with the law*), якості національного законодавства, відповідно до якого здійснюється захист прав і свобод. У справі від 24 березня 1988 р. “Олссон проти Швеції”⁷ ЄСПЛ наголосив, що юридична конструкція “згідно із законом” не просто відсилає до внутрішнього права, а й має на увазі і якість закону, вимагаючи, щоб останній відповідав принципу верховенства права. У внутрішньому праві повинні існувати засоби захисту від свавільного втручання публічної влади в здійснення прав. Щодо конструкції “згідно із законом” ЄСПЛ звертає увагу на низку концептуальних засад принципу верховенства права, які аналізуються та розкриваються ним за формою, змістом, сутністю “закону”⁸: а) щодо поняття зовнішньої форми виразу права – головною особливістю у розумінні конструкції “згідно із законом” є визнання ЄСПЛ права як єдності писаного і неписаного, у якому виокремлюються зміст, обсяг, межі й умови владних повноважень держави (останні, з точки зору форми зовнішнього прояву, визначаються не тільки законодавцем, а й судовою практикою); б) щодо сутнісних характеристик “закону” ЄСПЛ визначає ціннісні, вольові та регулятивні його особливості крізь призму верховенства права; в) щодо змісту права – верховенство права зумовлює забезпечення у “законі”: чіткості меж і характеру здійснення відповідних дискреційних повноважень державних органів; гарантій від свавільного втручання влади у права особи; правової визначеності; доступності та передбачуваності “закону” тощо.

Відповідно до підходів Європейської Комісії “За демократію через право” (Венеціанська комісія) складовими верховенства права є: доступ до закону (положення закону повинні бути зрозумілими, прозорими та передбачуваними); вирішення питань про юридичні права повинно, за загальним правилом, здійснюватися на підставі закону, а не за розсудом;

⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Олссон проти Швеції” від 24 березня 1988 р. <<https://precedent.in.ua/2016/04/09/olsson-protyv-shvetsyy>> дата звернення 17 Травень 2018.

⁸ В Темченко, ‘Верховенство права у практиці Євросуду та Конституційного Суду України’ (2007) 64 Наукові записки, Юридичні науки 16.

рівність перед законом; влада повинна реалізовуватися відповідно до закону, справедливо та розумно; права людини повинні бути захищені; повинні бути наявними засоби для врегулювання спорів без не виправданих витрат та відстрочок; наявність справедливого суду; держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань у рамках як міжнародного, так і національного права.

Згідно з п. 41 Доповіді Венеціанської комісії “Про верховенство права” (*Venice Commission: The Rule of Law*)⁹ – звіту щодо верховенства права, прийнятого Венеціанської комісією на 86-му пленарному засіданні 25–26 березня 2011 р. та побудованого на аналізі підходів до розуміння верховенства права в міжнародно-правових документах, конституціях і законодавстві низки країн, а також у науковій літературі, – наразі можливий консенсус щодо обов'язкових елементів (як формальних, так і матеріальних або субстантивних) поняття “верховенство права”, зокрема: законність, у тому числі прозорий, підзвітний і демократичний порядок введення законів у дію; правова певність; заборона свавілля; доступ до правосуддя у незалежних і неупереджених судах, у тому числі судовий контроль за адміністративними актами; дотримання прав людини; недискримінація та рівність перед законом.

Незважаючи на те, що згідно з ч. 1 ст. 129 Конституції України верховенством права керується суддя (згідно з ч. 1 ст. 11 ГПК України – принципом верховенства права керується суд. – В. Ш., В. Р.), верховенство права віднесене до основних засад (принципів) судочинства, перелічених у ч. 3 ст. 2 ГПК України.

На нашу думку, слід погодитися з М. Козюброю, який вважає, що принцип верховенства права в нашій країні поширюються не на всіх суб'єктів права (мається на увазі громадян та їх об'єднань), а лише на діяльність адміністративних органів та їх посадових осіб¹⁰, проте питання про те, яким принципом керуються при розгляді справи судом учасники судового процесу, залишається без відповіді.

Водночас зі змісту статей 3 і 11 ГПК України, в яких ідеться відповідно про законодавство про господарське судочинство та джерела права, що застосовуються судом, впливає висновок щодо безпідставної і передчасної відмови законодавця від принципу законності.

Законність, незважаючи на виключення її з переліку принципів, наведених у ч. 2 ст. 129 Конституції України, чітко прослідковується в інших статтях Основного Закону та в ГПК України. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 6

⁹ ‘Доповідь Венеціанської комісії “Про верховенство права” (Venice Commission: The Rule of Law)’ <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-rus](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-rus)> дата звернення 17 Травень 2018.

¹⁰ Микола Козюбра, ‘Верховенство права і Україна’ (2012) 1-2 Право України 35.

Конституції України органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України, а в ч. 2 ст. 19 зазначається, що органи державної влади (до них відносяться і господарські суди) ‘зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України’¹¹. Про законність судового рішення йдеться у ст. 236 ГПК України.

Відтак верховенство права як принцип господарського судочинства – це не формальна законність, а справедливість нормативно-правових актів. Необхідними елементами верховенства права є правова визначеність, правова ефективність, пропорційність (баланс) інтересів, – всі разом вони покликані забезпечити передбачуваність правозастосовної діяльності.

Конституційний принцип *рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом* у назві ст. 7 ГПК України іменується “Рівність перед законом і судом” і чомусь стосується лише рівності юридичних і фізичних осіб; фізичні особи – підприємці тут навіть не згадуються.

Утім, суб’єктами господарських процесуальних відносин, публічно-правовий характер яких не підлягає сумніву, мають визнаватися не юридичні і фізичні особи як суб’єкти цивільних (приватних) відносин, а органи державної влади і місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, громадяни.

Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом означає, що: має бути однакове ставлення суду до кожної зі сторін у справі; жодна зі сторін не має отримувати суттєвих переваг щодо іншої сторони; сторони повинні мати однаковий доступ до інформації, а також однакові можливості представляти суду власні аргументи та докази; суд повинен із однаковою ретельністю розглядати подання кожної зі сторін та всі надані йому докази. Принцип рівності сторін у процесі (у розумінні “справедливого балансу” між сторонами) вимагає, щоб кожній стороні надавалася розумна можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону у суттєво більш не вигідне становище відносно другої сторони¹². Принцип рівності сторін – один зі складників ширшої концепції справедливого судового розгляду – передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом. Рівність засобів включає: розумну можливість представляти

¹¹ Конституція України (н 4).

¹² Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Домбо Бехер проти Нідерландів” від 27 жовтня 1993 р. <<http://european-court.eu/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/dombo-bexer-protiv-niderlandov-postanovlenie-evropejskogo-suda>> дата звернення 17 Травень 2018.

справу в умовах, що не ставлять одну сторону в суттєво менш сприятливе становище, ніж іншу сторону; фактичну змагальність; процесуальну рівність; дослідження доказів, законність методів одержання доказів; мотивування рішень¹³.

Певних метаморфоз зазнав і конституційний принцип *гласності судового процесу та його повного фіксування технічними засобами*. По-перше, в п. 3 ч. 3 ст. 3 ГПК України він називається “гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами”, що, в принципі, не викликає заперечень, оскільки згідно з ч. 2 ст. 129 Конституції України законом можуть бути визначені також інші засади судочинства.

По-друге, ст. 8 ГПК України називається “Гласність судового процесу”, хоча в ній, крім норм щодо гласності і відкритості розгляду справ, вміщено норми і щодо повного його фіксування технічними засобами (частини 14, 15, 18). По-третє, відкритість судового процесу, про яку йдеться в частинах 2–3 ст. 8 ГПК України, у подальшому доповнюється ще й нормами стосовно відкритості інформації щодо справи (ст. 9 ГПК України).

Незрозуміло, з яких причин у статтях 2 та 13 ГПК України змінено назву конституційного принципу *змагальності сторін та свободи у наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості*, який у зазначених статтях іменується “Змагальність сторін”.

Згідно з ч. 1 ст. 13 ГПК України ‘судочинство у господарських судах здійснюється на засадах змагальності сторін’¹⁴.

Змагальність полягає у тому, що господарський процес – це процес змагальний, який відбувається у формі спору між сторонами. Інакше кажучи, змагальність означає рівні можливості сторін використовувати процесуальні засоби судового захисту своїх прав та інтересів. Це впливає зі змісту ч. 2 ст. 13 ГПК України, відповідно до якої учасники справи мають рівні права щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов’язків, а також ч. 1 ст. 46 ГПК України, згідно з якою сторони користуються рівними процесуальними правами¹⁵.

Остання з наведених норм, на нашу думку, дає підстави говорити про наявність у господарському судочинстві *принципу рівності сторін*. Це означає, що закон встановлює рівні можливості сторін і гарантує їм право на захист своїх інтересів. Надаючи одній зі сторін конкретні про-

¹³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Надточій проти України” від 15 травня 2008 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_404 (дата звернення: 17.05.2018); Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Кузьміна проти України” від 16 червня 2016 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_b33 (дата звернення: 17.05.2018).

¹⁴ Господарський процесуальний кодекс України (н 3).

¹⁵ Там само.

цесуальні права, закон наділяє такими ж конкретними правами й іншу сторону.

Процесуальна рівність сторін – принцип, який є похідним від принципу змагальності. За своїм змістом і за суб'єктним складом він відрізняється від принципу рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, який передбачає низку ознак та обставин.

Що стосується “свободи” сторін у наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, то ця частина конституційного принципу не знайшла, на наше переконання, відповідного закріплення в ГПК України.

Крім того, закріпивши в п. 2 ч. 1 ст. 42 ГПК України право учасників справи (включаючи сторін) подавати докази, законодавець водночас у п. 4 ч. 2 цієї ж статті зобов'язав їх подавати всі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази. Зазначені норми разом з іншими положеннями ГПК України (зокрема, ч. 1 ст. 74 ГПК України “Обов'язок доказування і подання доказів” про те, що кожна зі сторін повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень; ч. 1 ст. 80 ГПК України “Подання доказів”, згідно з якою позивач, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом з поданням позовної заяви), дають підстави для сумніву в існуванні свободи сторін у наданні ними суду своїх доказів, а тому потребують удосконалення з метою реалізації сторонами принципу змагальності у повному обсязі.

До певної міри норми ГПК України, що у відкритому чи завуальованому формулюванні містять обов'язок сторін подати суду докази, применшують або й зводять нанівець дію *принципу диспозитивності*, норма щодо якого вперше знайшла закріплення в чинному ГПК України, хоча на існування в господарському процесі цього принципу і на доцільність його закріплення в законодавстві вже давно зверталася увага в літературі¹⁶.

Принцип диспозитивності полягає в можливості учасників справи (передусім сторін) розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами: змінити підставу або предмет позову, відмовитися від позову чи зменшити або збільшити розмір позовних вимог, визнати позов повністю або частково, укласти мирову угоду тощо. Очевидно, що до цих прав має бути віднесено і право сторін надавати чи не надавати докази.

У частині 2 ст. 14 ГПК України встановлено, що ‘учасник справи розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний роз-

¹⁶ Д. Притика та інші, *Арбітражний процес: навчальний посібник*, ч. II (Консум 1999) 37-8.

суд. Таке право мають також особи, в інтересах яких заявлено вимоги, за винятком тих осіб, які не мають процесуальної дієздатності¹⁷.

Новим для господарського судочинства став *принцип пропорційності*, відповідно до якого суд визначає в межах, встановлених ГПК України, порядок здійснення провадження у справі, враховуючи: завдання господарського судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо (ст. 15 ГПК України).

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)¹⁸ принцип пропорційності прямо не закріплений. Незважаючи на це, він є одним із найважливіших принципів, який, мабуть, найчастіше застосовується у практиці ЄСПЛ.

Для правильного застосування судами принципу пропорційності важливе значення має тест на пропорційність. Він має двоетапну структуру. На першому етапі суд встановлює, чи владними діями було обмежене певне право. На другому – влада повинна продемонструвати суду, що вона мала певну легітимну мету і що обмеження було пропорційне (співрозмірне) цій меті. Тест на пропорційність включає в себе три критерії: 1) засіб, призначений для досягнення мети влади, повинен бути придатним для досягнення цієї мети (доречність); 2) з усіх придатних має бути обрано той засіб, який найменше обмежує право приватної особи (необхідність); 3) збиток приватній особі від обмеження її права повинен бути пропорційний вигоді уряду щодо досягнення поставленої мети (пропорційність у вузькому сенсі). Останню іменують також принципом балансування¹⁹. Цей традиційний тест на пропорційність є продовженням більш загальної “крок за кроком” інтерпретації: визначення змісту права і наявності втручання; перевірки законності заходу; визначення легітимності мети, що ставиться, і ретельного дослідження пропорційності відповідно до вказаних трьох елементів²⁰.

У практиці ЄСПЛ принцип пропорційності тлумачиться як такий, що покликаний забезпечити створення рівноваги між суспільними інтересами й інтересами приватної особи, що є позитивним обов'язком держави та передбачає певні національні особливості методу правового регулю-

¹⁷ Господарський процесуальний кодекс України (н 3).

¹⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.05.2018).

¹⁹ С. Погребняк, ‘Принцип пропорційності у судовій діяльності’ (2012) 2 Філософія права і загальна теорія права 51-3.

²⁰ J Christoffersen, *Fair balance – a study of proportionality, subsidiarity and primarity in the european convention on human rights* <http://nijhoffonline.nl/book?id=nij9789004170285_nij9789004170285_i-670> accessed 17 May 2018.

вання. Будь-яке обмеження права не сумісне з вимогами Конвенції, пояснює ЄСПЛ, якщо воно не має правомірної мети і якщо відсутня розумна пропорційність між задіяними засобами й метою, якої держава прагне досягти. У цьому аспекті можна, для прикладу, навести позицію ЄСПЛ у справі від 25 березня 1992 р. “Б проти Франції”:

<...> термін “повага”, який міститься у статті 8 Конвенції, є нечітким. Особливо це проявляється, коли мова йде про позитивні права, які стоять за цим поняттям і які є різними залежно від конкретних ситуацій, практики держав-учасниць. При цьому потрібно враховувати необхідність рівноваги між суспільними інтересами і інтересами приватної особи²¹.

У розумінні ЄСПЛ баланс приватних та публічних інтересів передбачає передусім їхню співрозмірність і розумну пропорційність, встановлювану законодавцем та судовою практикою: а) якщо учасником судового розгляду виступає явно слабка сторона порівняно з можливостями (фінансовими, організаційними, професійними тощо) іншого суб’єкта спірних правовідносин, то суд зобов’язаний забезпечити рівні можливості для захисту порушених прав та інтересів, зокрема й шляхом перерозподілу не за загальним правилом обов’язків із доказування; б) якщо порушуються інтереси великих соціальних груп, держави загалом, то до провадження у справі можуть залучатися спеціальні суб’єкти, які не беруть участі при розгляді та вирішенні приватноправових спорів.

На нашу думку, законодавцем у ст. 18 ГПК України безпідставно звужено зміст принципу *обов’язковості судового рішення*, який тепер зводиться лише до обов’язкового виконання судових рішень, що набрали законної сили, всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об’єднаннями на всій території України. Зазначимо, що аналогічна норма в ст. 18 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України)²² викладена більш повно і, головне, – з урахуванням публічного характеру відносин, що складаються при виконанні судових рішень. Зокрема, в ч. 1 зазначеної статті замість терміна “фізичними і юридичними особами” вжито терміни “підприємства, установи та організації” і “громадяни”.

Другий аспект обов’язковості судового рішення – обов’язковість його урахування (преюдиційність) для інших судів – залишилася поза межа-

²¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Б проти Франції” від 25 березня 1992 р. <<http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/b-protiv-francii-postanovlenie-evropejskogo-suda>> дата звернення 17 Травень 2018.

²² Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 15.05.2018).

ми ст. 18 ГПК України, хоча преюдиційність рішення господарського суду визначена, зокрема, частинами 4, 5 ст. 75 ГПК України, частинами 4, 5 ст. 82 ЦПК України, частинами 4, 5 ст. 78 Кодексу адміністративного судочинства²³.

Конституційний принцип *забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення* в ч. 3 ст. 2 ГПК України сформульовано як два окремих принципи, що, з позицій існування двох різних інстанцій і, відповідно, різних стадій господарського процесу, що мають свої особливості, закріплені у процесуальному законодавстві, виглядає досить логічним.

Відповідно до ст. 253 ГПК України:

Судом апеляційної інстанції у господарських справах є апеляційний господарський суд, у межах апеляційного округу якого (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного господарського суду) знаходиться місцевий господарський суд, який ухвалив судові рішення, що оскаржується, якщо інше не передбачено цим Кодексом²⁴.

Указом Президента України від 29 грудня 2017 р. № 454/2017 “Про ліквідацію апеляційних господарських судів та утворення апеляційних господарських судів в апеляційних округах”²⁵ ліквідовано вісім апеляційних господарських судів і створено сім апеляційних господарських судів в апеляційних округах.

Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних господарських судів, ухвалені ними як судами першої інстанції.

Апеляційна палата Вищого суду з питань інтелектуальної власності переглядає в апеляційному порядку судові рішення, ухвалені Вищим судом з питань інтелектуальної власності.

Ліквідація Вищого господарського суду України як суду касаційної інстанції, з одного боку, призвела до зменшення кількості касаційних інстанцій і спрощення процедури звернення до Верховного Суду, а з другого – до деякого обмеження права на касаційне оскарження, яке, зокрема, стосується судових рішень у малозначних справах, тобто: 1) справ, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) справ незначної складності, визнаних судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами

²³ Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 15.05.2018).

²⁴ Господарський процесуальний кодекс України (н 3).

²⁵ Про ліквідацію апеляційних господарських судів та утворення апеляційних господарських судів в апеляційних округах: Указ Президента України від 29 грудня 2017 р. № 454/2017. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/4542017-23366> (дата звернення: 17.05.2018).

загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Розумність строків розгляду справи судом – принцип, що став конституційним після закріплення його в п. 7 ч. 2 ст. 129 Конституції України. Він є водночас одним із елементів права на справедливий суд, оскільки згідно з ч. 1 ст. 7 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” “кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у *розумні строки* (курсив наш. – В. Щ., В. Р.) незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом”²⁶.

Оскільки категорія “розумні строки” у цьому випадку є категорією процесуального права, відповідне положення знайшло своє місце в ст. 114 ГПК України, згідно з якою:

1. Суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій.
2. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню господарського судочинства²⁷.

З наведених положень випливають такі висновки: по-перше, презюмується, що всі процесуальні строки, встановлені законом, є розумними; по-друге, принцип розумності строків розгляду справи судом певним чином пов'язаний із принципом пропорційності.

Критерії оцінювання “розумності” строку розгляду справи такі: комплексність (складність) справи, поведінка заявника та поведінка органів державної влади (насамперед суду). Критерій комплексності справи означає оцінювання складності справи з урахуванням обставин і фактів, що ґрунтуються на праві (законі) і тягнуть за собою певні юридичні наслідки. Вона також може бути пов'язана як із питанням факту, так і з правовими аспектами: характером фактів, які необхідно встановити; кількістю питань, які розглядаються в межах справи; віддаленістю, з точки зору простору та часу, між подіями та фактами, що розглядаються, та процесом судочинства; сукупністю проблем, пов'язаних зі збором доказів; міжнародними факторами; приєднанням справи до інших, а також вступом у процес нових осіб. Складність справи, а отже, і строк її розгляду, залежить: від складності предмета доказування у справі, без чого неможливо правильно вирішити справу по суті та застосувати норми матеріального права; від обсягу фактів предмета доказування, який може змінюватися

²⁶ Про судоустрій і статус суддів (н 5).

²⁷ Господарський процесуальний кодекс України (н 3).

у зв'язку зі зміною підстав позову, збільшенням чи зменшенням розміру позовних вимог; від кількості доказів, наданих сторонами²⁸.

Іншим критерієм “розумності” строку розгляду справи є належна поведінка заявника, яка не повинна становити умисного затягування справи у відповідній державі. Звернення заявника до найширших процесуальних засобів правового захисту (подання апеляцій, клопотань, заяв), згідно з позицією ЄСПЛ, не призводить до “нерозумного” затягування розгляду справи. Якщо деяке затягування з вини заявника і мало місце, така обставина досліджується у порівнянні з діями відповідних органів державної влади. Поведінка органів державної влади для дотримання “розумності” строків судового розгляду оцінюється значно жорсткіше. Основні причини затягування розгляду справи з вини держави: велике навантаження на суди, недофінансування судів, відсутність достатньої кількості суддів та допоміжних, технічних працівників тощо. Подолання зазначених проблем є завданням кожної держави, оскільки держави – учасниці Ради Європи зобов'язані організувати свою правову систему таким чином, щоб забезпечити додержання вимог п. 1 ст. 6 Конвенції, разом з вимогами судового розгляду впродовж розумного строку. Так, у п. 18 рішення у справі “Міласі проти Італії” (1987 р.) ЄСПЛ наголосив: ‘Конвенція наклала на договірні сторони зобов'язання організувати свої правові системи таким чином, щоб дати можливість судам реалізувати п. 1 ст. 6’²⁹. Відповідно, держава не може виправдати затримку в судовому розгляді справ, посилаючись на процедурні та інші недоліки судової системи. ЄСПЛ також вказав, що держава не відповідає за затримку розгляду справ у зв'язку з надмірним накопиченням справ у судах, якщо вона оперативного вжила ефективних заходів для виправлення такої ситуації. Відстрочка у виконанні рішення суду може бути виправдана тільки надзвичайними обставинами, пов'язаними з необхідністю підтримки суспільного порядку (рішення у справі “Сокур проти України” 2005 р.³⁰). Крім зазначених трьох основних критеріїв “розумного строку” розгляду справи, у практиці ЄСПЛ звертається увага на значущість для заявника питання, яке перебуває на розгляді суду, або особливе становище сторони у процесі.

Під розумним строком вирішення спору розуміється загальна тривалість часу, необхідного для здійснення процесуальних та інших дій

²⁸ О Гончаренко, “Розумний строк” розгляду справи у практиці Європейського суду з прав людини’ (2012) 3 Форум права 128-130.

²⁹ Ю Шекин (ред), *Защита права собственности и права на справедливое правосудие: практическое руководство для украинского юриста по применению Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г.* (Крок 2008) 79.

³⁰ ‘Стаття 6 “Право на справедливий суд”. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини’ <<http://old.minjust.gov.ua/19618>> дата звернення 17 Травень 2018.

з моменту порушення судової справи до моменту виконання прийнятого по ній остаточного рішення. Визначена таким чином тривалість включає в себе всі існуючі в певній країні форми оскарження судових актів, зокрема й провадження у вищих судах, а також стадію виконання. Наявність у внутрішньому процесуальному законодавстві строків (що не підлягають відновленню), які ставлять у часові рамки судовий спір, дає однозначну відповідь на питання, коли саме цей спір слід вважати вичерпаним, а судовий акт, ухвалений у справі, остаточним та таким, що не підлягає оскарженню.

Кожному строку притаманне поєднання об'єктивного та суб'єктивного моментів (об'єктивний момент відображає зв'язок строків з часом, частиною якого вони є, а суб'єктивний пов'язаний з можливістю особи своєю волею впливати на початковий або кінцевий момент строку, визначаючи його). Досягнення оптимального співвідношення оперативності і якості судової діяльності потребує правильного визначення мети та завдань встановлення строків. Швидке правосуддя здебільшого не гарантує якості та об'єктивності. Час підтверджує історичну правоту поглядів А. Гольмстена, Є. Васьковського та І. Енгельмана щодо необхідності відшукання та встановлення балансу між тривалістю розгляду справи по суті і справедливістю судового рішення, яке “остаточно і назавжди” вирішує спір між сторонами. У нових умовах розвитку суспільних відносин “швидкість” процесу не може залишатися його пріоритетною метою. Такою метою історично було і є прийняття судового акта, яким спір між сторонами вичерпується (“остаточного рішення”), і який уже не може бути скасований або змінений у результаті його оскарження чи перегляду. За таких обставин особливого значення набуває баланс між тривалістю розгляду справи по суті і справедливістю прийнятого рішення.

Проблема зловживання процесуальними правами та відповідальності за нього неодноразово порушувалася у наукових публікаціях із різних галузей процесуального права, включаючи і господарське процесуальне³¹. Приділялася їй увага і в судовій практиці³².

Особливої актуальності розв'язання цієї проблеми набуло у зв'язку з оновленням господарського процесуального законодавства³³.

³¹ Вікторія Резнікова, ‘Проблеми протидії зловживанню процесуальними правами в господарському судочинстві’ (2012) 93 Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки 20-4; Вікторія Резнікова, ‘Зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві: поняття, ознаки, види’ (2013) 95 Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки 31-6.

³² Про деякі питання запобігання зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві: Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 15 березня 2010 р. № 01-08/140. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v_140600-10 (дата звернення: 17.05.2018).

³³ Вікторія Резнікова, ‘Відповідальність у господарському процесі за зловживання процесуальними правами та заходи процесуального примусу’ (2017) 9 Право України 101-121.

Зміст хоч і не передбаченого Конституцією України, проте закріпленого в ч. 3 ст. 2 ГПК України, принципу *неприпустимості зловживання процесуальними правами* розкрито в ч. 1 ст. 43 ГПК України через обов'язок учасників судового процесу та їх представників добросовісно користуватися процесуальними правами та недопущення зловживання процесуальними правами. При цьому законодавець у ч. 2 зазначеної статті встановив примірний перелік дій, що суперечать завданню господарського судочинства, які суд залежно від конкретних обставин може визнати зловживанням процесуальними правами. Водночас ГПК України не містить визначення поняття “зловживання процесуальним правом”.

Вважаємо, що ознаками зловживання процесуальними правами є такі: зловживати можуть лише особи, які беруть участь у справі та наділені відповідними процесуальними правами за ГПК України; недобросовісна поведінка в діях осіб, які зловживають процесуальними правами в господарському процесі; прихована мета зловживання такими правами, яка пов'язана з прямим умислом; має бути інтерес учасника господарського процесу, який зловживає правом, при оцінці відповідної поведінки.

Оскільки очевидною є потреба у нормативному визначенні поняття “зловживання процесуальним правом”, то пропонуємо доповнити ст. 43 ГПК України “Неприпустимість зловживання процесуальними правами” положенням такого змісту: “Зловживанням процесуальними правами є поведінка (дія чи бездіяльність), яка полягає у реалізації учасниками судового процесу наданих їм цим Кодексом прав та повноважень всупереч їх призначенню, з протиправною заінтересованістю, що призвело чи може призвести до завдання шкоди як публічним, так і приватним інтересам шляхом утруднення чи унеможливлення досягнення завдань господарського судочинства”.

У разі зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені, зокрема, ч. 3 ст. 43, ст. 136 ГПК України.

Також не передбачений Конституцією України, але включений до переліку основних засад господарського судочинства, закріплених у ГПК України, принцип *відшкодування судових витрат сторони*, на користь якої ухвалене судове рішення (п. 12 ч. 3 ст. 2 ГПК України).

Як встановлено у ст. 123 ГПК України:

1. Судові витрати складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи. <...>
3. До витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать витрати:
  - 1) на професійну правничу допомогу;

- 2) пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи;
- 3) пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів;
- 4) пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду³⁴.

На реалізацію зазначеного вище принципу спрямовані норми статей 129 і 130 ГПК України.

Висновки. Проведене дослідження основних засад (принципів) господарського судочинства дає підстави для висновків про те, що загалом закріплені в ГПК України принципи господарського судочинства відповідають основним конституційним засадам судочинства, хоча норми щодо них і потребують подальшого удосконалення як шляхом узгодження їхнього найменування з найменуваннями, вжитими в Конституції України, так і шляхом більш повного розкриття їхнього змісту.

Конституційні засади судочинства доповнені в ГПК України міжгалузевими принципами судочинства. Водночас певна уніфікація принципів судочинства призвела до того, що оновлений ГПК України не містить галузевих принципів, які були б притаманними лише господарському судочинству і відображали його особливості.

У законодавстві необхідно більш чітко розмежувати принципи судочинства і принципи процесуальної діяльності судів (основні засади судочинства), для чого норми щодо останніх (статті 9, 11, 13, 14) доцільно виключити із Закону України “Про судоустрій і статус суддів”.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Economic Procedural Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 6 lystopada 1991 r. № 1798-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (accessed: 15.05.2018) (in Ukrainian).
2. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Justice of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 6 lystopada 2005 r. № 2747-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (accessed: 15.05.2018) (in Ukrainian).
3. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (accessed: 17.05.2018) (in Ukrainian).

³⁴ Господарський процесуальний кодекс України (н 3).

4. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (accessed: 15.05.2018) (in Ukrainian).
5. Pro likvidatsiiu apeliatsiinykh hospodarskykh sudiv ta utvorennia apeliatsiinykh hospodarskykh sudiv v apeliatsiinykh okruhakh [On Liquidation of Economic Courts of Arbitration and Establishment of Economic Courts of Arbitration in Appellate Districts]: Ukaz Prezydenta Ukrainy [Decree of the President of Ukraine] vid 29 hrudnia 2017 r. № 454/2017. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/4542017-23366> (accessed: 17.05.2018) (in Ukrainian).
6. Pro Stratehiiu reformuvannia sudoustroiu, sudochynstva ta sumizhnykh pravovykh instytutiv na 2015-2020 roky [On the Strategy of Reforming the Judiciary, the Court Procedure and Related Legal Institutes for 2015-2020]: Ukaz Prezydenta Ukrainy [Decree of the President of Ukraine] vid 20 travnia 2015 r. № 276/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (accessed: 17.05.2018) (in Ukrainian).
7. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judicial System and the Status of Judges]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 2 chervnia 2016 r. № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (accessed: 17.05.2018) (in Ukrainian).
8. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv [On Amendments to the Code of Economic Procedure of Ukraine, the Code of Civil Procedure of Ukraine, the Code of Administrative Court Proceedings of Ukraine and Other Pieces of Legislation]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 3 zhovtnia 2017 r. № 2147-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2147-19/paran6#n6> (accessed: 17.05.2018) (in Ukrainian).
9. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedural Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 18 bereznia 2004 r. № 1618-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (accessed: 15.05.2018) (in Ukrainian).

Cases

10. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen statti 69 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro pryznachennia sudom bilsh miakoho pokarannia) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case Following the Constitutional Application of the Supreme Court of Ukraine Concerning the Compliance with the Constitution of Ukraine (Constitutionality) of Provisions of Article 69 of the Criminal Code of Ukraine (Case of a More Lenient Sentence Imposed by the Court)] vid 2 lystopada 2004 r. № 15-rp/2004. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (accessed: 17.05.2018) (in Ukrainian).
11. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi “Olsson proty Shvetsii” [Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Olsson v. Sweden] vid 24 bereznia 1988 r. <<https://precedent.in.ua/2016/04/09/olsson-protyv-shvetsyy>> accessed 17 May 2018 (in Ukrainian).
12. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi “Dombo Bekher proty Niderlandiv” [Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Dombo Becheer v. the Netherlands] vid 27 zhovtnia 1993 r. <<http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/dombo-bexeer-protiv-niderlandov-postanovlenie-evropejskogo-suda>> accessed 17 May 2018 (in Ukrainian).
13. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi “Nadtochii proty Ukrainy” [Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Nadtochii v. Ukraine] vid 15 travnia 2008 r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_404 (accessed: 17.05.2018) (in Ukrainian).

14. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi “Kuzmina proty Ukraini” [Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Kuzmina v. Ukraine] vid 16 chervnia 2016 r. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_b33 (accessed: 17.05.2018) (in Ukrainian).
15. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi “B proty Frantsi” [Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of B v. France] vid 25 bereznia 1992 r. <<http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/b-protiv-francii-postanovlenie-evropejskogo-suda>> accessed 17 May 2018 (in Ukrainian).
16. Pro deiaki pytannia zapobihannia zlovzhvanniu protsesualnymy pravamy u hospodarskomu sudochynstvi [On Some Issues of Preventing the Abuse of Procedural Rights in the Economic Court Procedure]: Informatsiinyi lyst Vysshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy [Information Letter of the Higher Economic Court of Ukraine] vid 15 bereznia 2010 r. № 01-08/140. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v_140600-10 (accessed: 17.05.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

17. Christoffersen J, *Fair balance – a study of proportionality, subsidiarity and primarity in the european convention on human rights* <http://nijhoffonline.nl/book?id=nij9789004170285_nij9789004170285_i-670> accessed 17 May 2018 (in English).
18. Prytyka D ta inshi, *Arbitrazhnyi protses: navchalnyi posibnyk [Arbitration Process: Teaching Manual]*, ch II (Konsum 1999) (in Ukrainian).

Edited books

19. Shchekin Yu (red), *Zashchita prava sobstvennosti i prava na spravedlivoє pravosudie: prakticheskoe rukovodstvo dlya ukrainskogo yurista po primeneniyu Evropeyskoy Konventsii o zashchite prav cheloveka i osnovnykh svobod 1950 g. [Protection of the Property Right and the Right to Fair Justice: Practical Guide for a Ukrainian Lawyer on the Application of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950]* (Krok 2008) (in Russian).

Journal articles

20. Temchenko V, ‘Verkhovenstvo prava u praktytsi Yevrosudu ta Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy’ [‘The Rule of Law in the Case Law of the ECHR and the Constitutional Court of Ukraine’] (2007) 64 Naukovi zapysky, Yurydychni nauky 16 (in Ukrainian).
21. Pohrebniak S, ‘Pryntsyp proporsiinosti u sudovii diialnosti’ [‘Principle of Proportionality in the Operation of Courts’] (2012) 2 Filosofiia prava i zahalna teoriia prava 51-3 (in Ukrainian).
22. Honcharenko O, ‘“Rozumnyi strok” rozghliadu spravy u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny’ [‘“Reasonable Time” of Case Consideration in the Case Law of the European Court of Human Rights’] (2012) 3 Forum prava 128-130 (in Ukrainian).
23. Rieznikova V, ‘Problemy protydii zlovzhvanniu protsesualnymy pravamy v hospodarskomu sudochynstvi’ [‘Issues of Preventing the Abuse of Procedural Rights in the Economic Court Procedure’] (2012) 93 Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky 20-4 (in Ukrainian).
24. —, ‘Zlovzhvannia protsesualnymy pravamy v hospodarskomu sudochynstvi: poniattia, oznaky, vydy’ [‘Abuse of Procedural Rights in the Economic Court Procedure: Concept, Signs, Types’] (2013) 95 Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky 31-6 (in Ukrainian).

25. – –, ‘Vidpovidalnist u hospodarskomu protsesi za zlovzhyvannia protsesualnymy pravamy ta zakhody protsesualnoho prymusu’ [‘Liability in the Economic Court Process for Abuse of Procedural Rights and Coercive Procedural Measures’] (2017) 9 Pravo Ukrainy 101-121 (in Ukrainian).
26. Koziubra M, ‘Verkhovenstvo prava i Ukraina’ [‘The Rule of Law and Ukraine’] (2012) 1-2 Pravo Ukrainy 35 (in Ukrainian).

Websites

27. ‘Dopovid Venetsianskoi komisii “Pro verkhovenstvo prava” (Venice Commission: The Rule of Law)’ [‘Report on the Rule of Law Adopted by the Venice Commission’] <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-rus](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-rus)> accessed 17 May 2018 (in Ukrainian).
28. ‘Stattia 6 “Pravo na spravedlyvyi sud”. Rishennia shchodo Ukrainy, vyneseni Yevropeiskym sudom z prav liudyny’ [‘Article 6 “Right to a Fair Trial”. Judgments Regarding Ukraine Adopted by the European Court of Human Rights’] <<http://old.minjust.gov.ua/19618>> accessed 17 May 2018 (in Ukrainian).

Valentyn Shcherbyna
Viktoriia Reznikova

THE BASIC PRINCIPLES (FUNDAMENTALS)
OF THE ECONOMIC COURT PROCEDURE IN UKRAINE

ABSTRACT. The article, based on the provisions of the Constitution of Ukraine and the new amended Code of Economic Procedure of Ukraine (hereinafter – the CEP of Ukraine), expands on the basic principles (fundamentals) of the economic court procedure as the general guidelines determining the nature of court operation in the context of proceedings in respect of economic relations.

The authors note that the updated CEP of Ukraine has expanded the range of the basic principles governing the economic court procedure, particularly owing to such principles as the rule of law, dispositivity, proportionality, reasonableness of the time of case consideration by court, inadmissibility of abuse of procedural rights, indemnification of legal costs of the party winning the case; and rightly so, the principles of organization of the judiciary (administration of justice exclusively by court, independence of judges, the right to a fair and respected court, the language of the proceedings and record-keeping in courts, etc.) are not included into the economic court procedure principles either by the Constitution of Ukraine or by the CEP of Ukraine. At the same time, the authors interpret the lack of logic noted in respect of the place given to the articles describing the essence of these principles.

The article enlarges upon each of the latest principles of the economic court procedure. The authors analyze and highlight the experience of the European Court of Human Rights relating to the understanding of the essence of these principles.

The authors come to the conclusion that in general, the economic court procedure principles enshrined in the CEP of Ukraine comply with the basic constitutional principles of court procedure, although the rules relating thereto require further improvement by

harmonizing their titles with the titles used in the Constitution of Ukraine, and also by a more detailed description of their contents.

In particular, the authors make notice of the issues relating to legislative consolidation of the basic principles of the economic court procedure which have not been resolved in the updated CEP of Ukraine (particularly, the essence of the rule of law principle is not clarified, the principle of equality of each participant to the court process before the law and the court is not extended to individuals – entrepreneurs, the equality of the parties is not recognized as an independent principle, the meaning of the principle of binding judgment is narrowed etc.).

The CEP of Ukraine supplements the constitutional fundamentals of the court procedure with interdisciplinary principles of the court procedure. At the same time, as a result of a certain unification of the court procedure principles, the updated CEP of Ukraine does not contain branch-specific principles which would be inherent only in the economic court procedure and mirror its specifics.

Furthermore, the authors believe that it would be reasonable if the legislation provided for a clearer delimitation of the principles of organization of courts and the principles of procedural operation of courts.

KEYWORDS: principles of the economic court procedure; principles of organization of the judiciary; basic principles of the economic court procedure; essence of the principles of the economic court procedure.